

ЧОГААЛЧЫНЫҢ КӨРҮЖҮ-БИЛЕ БУРУУЛУГ КИЖИЛЕРДЕН НЕГЭЭР

«Алды Межегей-Сары-Булу айыпшанын чыдыр сен бе?»

Тыаа улустун чыра. 1970 чылдыг кыскаар кыжы, Бичан Тыва АССР-ни допугады, улуг шугулу Степан Сары-оол депутат ажалынын айы-биле Тах-тинин Межегей баар апарган. Журналист ажалымына көндүс эге үзүндө Тах-тинин, Тываанын апаркычы-тегирмачи диктор, колдууша орус чурттакчылар колдаан районга бир дугага барганым ол чүе. Межегей-э ичтан барган саксаралдыг эл билин тепкен кедө чөдөрүн бирөөн деп көрдүм. Бисти чыгырчы каан аалчылар бажынын чымы, чырык, алмакында энти кончу. Суурга Култура бажыны, суурнуң уругарымыг хөгжүм школага, кем ол чарымыга кончу улуг МТМ-ни херек жуулууг хер-херек-седер-биле бүрүн хандырга, машина-техника четчы-деп, хары-даа артык, суудан каш-ла километр чөдө Тывада бир инектен эн-че хей литр сүт саан ан турар Кара-Булу сүт-баран фермазы, ховуларында эн-е дуруткун тараа шөлдеринг, электир чырык кирген, чыдыр кайаалдарыг үжөн мүн баш ой бригадалык дөш-лө кижиниң магадан хамазын көргүзүлгө алдыр-ла эмизек, Бичан «ССР-ниң 50 чыды» совхоз республикага тарап дүжүдү-биле эн-е шылгаарын, таражыларыг дүжүтү чыдыр чокка аялга алган дөш дүн-хүн чөк байырал турар чоран. АНБЫНЖУРНАЛИСТ ич-инго материал дөргө баам бурувуде болган шыдык кынаан, каракак илдегө бөр хара чөптөрүн санышка-ла алыр хар эвес чоран. Депутат чогаалчы-биле ат өкө ажалдыг Межегейни көз-көз келтирме, редакциянын бир даргазы кидиг чоранымны айтырчы, мөндө-биле чуга кылган. «Халааны чер-дир. Улуш-дүжү саныш ышкан чүе-дир. Чүгө чонунуң арагага хандыкшанын, Межегейге каш-ла тыва кижиг көрдүм. Орус чон оларны арагага өөрдүн каары ол-дур—деп чуу-дү мураш мөнү сөгөлдүм. Оон соонда чугаасы элден шө-лүдөг, Кадарчыларга чоранымны, оларда чөлдө элээр шынч көндүс чөк, кижиг болганчы карактары өөлөгөр, машина байтыгай, тракторда бөзүн тыва кижиг чөк дөргө лиялдыг хөгөмүзү даргага кайың ыттайыгай баар ийик мен. Шагын не-голдуге, алыг мыдыг турган, көргүзүлгө алыг аалдар-аттыр деп бажиптер солу кайы туур.

Тыва шаннал келер турган. ССР-ниң бустун дүжүгү турары-биле кады совхозтар (совет ажал-агылар), кол-хозтар (коллективтик ажал-агылар) саялдарымызныг эгезинге көлгөн. Тарааны Тахтинин Межегейге чөдө берген мен. Суурда орду чурттакчы чон дугаа-биле Саяп артык көжүң, тываларын торттунуң кадымын, ам бактын багы көр силер дөт оо-хоранын топ турган-нын хейнү көрдүм. Межегейнин хой машина-техникалыг депи-херекселлик МТМ-ни хоозурап бар чыткан. Алаа-ла үрөлдү калган эвес, кайы кижилер топан каалган. Чүгө Межегейге эвес, Тывада чамдык совхозтар когарага таваркын эгелдөө. Бичан-на көдө ажал-агынын өдө тургучуларынын талазы-биле саялдарын кийриң, пардалга хей удаа өчөрткөнү тукшай кылдыр берген. Көдө ажал-агы иямызын чамдыг удуруткучуларга техникалыг билбес кижиг шуган турар дөш мөдө хөи чогу кончу чүе. Бичангы чүдөлдөрүмгө чүгө чангыс сапат кийриң турдум. Ажал-агыларын эд-сөвни, шамчээр, шамчөвс хөргөзүш ий-чамгыс кижилерин хууда энчуз эвес, аддырлар ажал-биле каттыкшышыларын хөргөзүш кылдыр шилчирер, ову хуудуң алган кижилер күрүе мурунуга тукшай дүжүжүлгө-биле саял-калгалык болуң, мыда тус черинг көдө ажал-агы-

хөзүң моон соңгаар турбас кылдыр бустун дүжөңнегичи специалистер азы удуруткучу буруудуңар арга чөк. Моон-даа соңгаар турар бөрүлүрүң аргазы бар. Эвезиң-даа бола шамчээр турар, техника бар, тараа шөтү четир-дир. Ажалдык дөг тараачын кижилер бааа долу. Межегейкилерни тарап чоруур кылдыр чүү ыччаар мерген алабаданмың!

Ажал-агыда артың калган 111 ажалчыг бар. Олар чыгып келген, бө берге шилтириң хуудуң алганар. Сөзүн тыларда Межегейнин малчышырыга Брюцелле ардыг хей унуң өгөлдөө. Учтка 57 алагы кижиг турган. Оларын чамдыктары Саяп артык көжө берген. Шанна соңгозга чөдө ай дүжүжүлгө мал бригадаларын Марил Мартемьева (оң шын ат-фамилиянын өскөртиң кардым Э.Д.) совхозту уду суудуга хомудат каан. Таңдыг улус суду хаммагынын хомудалын тавыкчы көргөн, 60 миллион акшаны төлөөр кылдыр шилтириң үндүрүң каан. Нөгөкчи уду судуң шилтиринег дайыган, совхоз директоруң мурун турган УАЗ дөргө чик машинанын чыпай апарган. Ам бакта судугагык, 60 миллион акша негет турар. Био эвес 57 кижиг каш ыччаар судугагык бола, совхозтук артың калган каш хөргөзүш оларны хөзүң каан бааа деп бар-тан. Оон ыдай Саяп артыңды

«Россия Федерациязының хамаатыларының сонгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылаарынын дуга-йында» федералдыг хоойлуунуң сонгукчуларының буртукелли (учедун) чорудар талазы-биле ажалдыг хандыдар кезээн ботгандыгар хемчеглер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

1997 чылдын ноябрь 27. №587. Кызыл хоорай.

«Россия Федерациязының хамаатыларының сонгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылаарынын дуга-йында» федералдыг хоойлуунуң сонгукчуларының буртукелли (учедун) чорудар талазы-биле ажалдыг хандыдар кезээн ботгандыгар хемчеглер дугайында» документинин чорударының ноябрь 27. №587. Кызыл хоорай.

«Россия Федерациязының хамаатыларының сонгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол магадылаарынын дуга-йында» федералдыг хоойлуунуң сонгукчуларының буртукелли (учедун) чорудар талазы-биле ажалдыг хандыдар кезээн ботгандыгар хемчеглер дугайында» документинин чорударының ноябрь 27. №587. Кызыл хоорай.

— кожуун, хоорай, суур, суму девискээринде чурттап турар сонгукчуларынын санын тодардыр, буртукелтинген сонгукчулар дугайында ме-дээлар белегээр болгаш Россия Федерациязынын Төп сонгулда комиссиязынын №1 майын-биле машинага парлааш, девискээр (кожуун, хоорай) сонгулда комиссияларына дамчызы бар; — сонгукчулар дугайында ме-дээ сан-көргүзүлгөриң дотаа-мал хынал турар;

2. Кызыл хоорай АН-Довурак хоорайларынын, кожуун-нарынын чыгырга даргалары-га: — кожууннар болгаш хоорайлар девискээринде сонгукчуларын бажынынчын эргелдеринин аразында демисел эгелөөн.

Датыр-сала тала тыртар, кожуурут-хөчүлүр чүү боор, анык, эрге Оюнуң «аарыгкын» кызыл, акызы улуг Ондарын сонугу шаан алган. Сут-Хөдөн көжүң чоруккан, 30 чыл чокушай берген А. О. Көндөгө дөргүткөрсө, тоду ажал-хөжүң дөш кагал та-ныкыла эгелей бербес чүе-бө? Уениң шапканын кончу-гү, үш чыл шап ыччаар эргеткен.

1996 чылдын март айдан эгелен, кожуунуусты чыгырчы-чызы көзүлбөстө берген. Апрель айнын орту чөдө бергенде... «чыгырчычывыс улуг тундуг самыгдал кылган, суктурган деп чуулу?»—дөн дидир-дидир кожуунга тарай берген. «Хат чок бола, ситиб бажы шамчээр эвес, чыгырчычывыс буруудатгыр чык суктургун турганы шыд дөргөн илаа билдирвис.

Бо хун чыгырчычынын ху-дээлгезин кокусунин турар Валерий Монгуш чыгырга Дар-галын төлөзөп орозок, кадын эргетеп, чүгенеп, кыстап, баган алган. Кызыл-че көшкөн оонун шилтириң оорук чоруур дөш, узун оорук алыр муруну чарынынын ак шапкын аартап оран мылгы.

ХУНДУЛУГ СОНГУКУ-ЛАР!

Сактын, боданың ко-руңгер, Тыва кижинин кылдып чораны мал, чер ажалын утупкан, чон аразынче халылап көрбөзүн, үе-шаннада кылдып оран ажалын чада-кып, миллионнарга өреден-диреп алган ажал-агылык өвөстөрдүн эгелөөш, дым-биле дөт, акси-биле аал ко-жуурлардын бөрү чөкө ко-рдакчы турган ийик! Чангыс хоюнун дүн-хүнде кадаргы-нын, елек-көргөңи ан-танындан эгелээш, малдын үненин санаар хамаанчкы, малчын артыктыг кайаазын илалылап баккал көрбөзүн, экономика, политика чөдөр билбестер кордакчылар а-разыда бар болду чоп. Кажан чөдө кире-шаптың миңа чоруп апар бис? Хундүүлүг Кордакчы, чурт-туга, чоңуга, кылган ак, кара чүдөлдөрүн ам бир катан шугунуң көргөш, амы-дыралыңа утундурбас укун-дуг шилтириң, узак угаан-дуг бажыны дидим кыл-чырын, ак орукту күзөлдүм.

Кызыл-оол МОНГУШ.

КОРДАКЧЫГА АМ БИР ШУГДҮН

Амгы үениң даргаларын мындыг үш бөлүккө чарып болур: стол артынга олурар (кулаа дымнангыр), ужуз эдгерген, чон аразынче кирип ажалдаар.

Биргизни аас-өскүр, кижиниң психологиянын эки билер болганындан холга кымып, манчаар апарып баш бурун-гаар боданың алган оран, азы өр-бүтөсүң аксы-суун эдэтир дыйнап ажалдаар, шилтириң чогулдан хөйгө хун-дүктүң куудал оранын бөдү эскербес. Бодача чокка оң эскир-ээлек чугазын дын-наан кижилер чөк, бөчө тө-гөртияң дара-дур, диктор херек кырында кижилерин олар «ытган» эрттириң чоруурлар.

Ийик бөлүккө киргендерге колдуунда пенсия чөдөн ала-дөш, кызылдан орандар х-дээриң, Олар боттарынын уезинде күрүңгө, чоңга, аак-ораныга амыдыралыч, ажалдыкы кылган чүдөлдөр хөй. Бидиг даргалар ботта-мы-ла «олурун шырэмни убад-тыр мен» деп бөдүн бөдө билер оран, ол хирезин-де чүдөн чүү болур иргеп диг хунун манаар. Бичангыш оларга чүү-даа чүе херек чөк, чүгө эрге-дүжөөл. Бидиг амыдыралыч саял-дан хараалар, «домей ажал-дөш кылдып өр мен» дөш бо-лалар ону санадыныч тыр-тын тургалык, кылган чүдө-ш тунел чөк болуп арты-шаан болуп, Ол таваралык ону улам балдырлай, судуло-онну куду тыртып, хунер эрткен тудум, харыксыралды кааптар.

Ушкү болуктук даргалары ийик кезекке чарып; Бүрөдө, ажалдыкчыларың аразында толөгитилерин эки билер болганындан «оозу-моозу чөдөр-чөптөс» деп айтып шугу-м чүдө бөр, азы ажал-агылык бөдүңү-биле кылдырар. Оон эрте ажалдыкчы биле дарган аразында маргылаа тып-тыр, оң келдере бир-бир-ээлдери дүжүп бербейн барга-нынчын улуг хон-чип үнер. Мындыг таварылаа да да-рын хундүүлүг куудалар.

Нияде, улуг-чөк үлө бө-дөрчө чөдө ажалчынар-биле бир дөмөй, эгин кожа турушкан хөдө-буттан дем-бейши, оюн-баптакчы, кадык-хөңү үндүрүң турар, дар-галын боттөрүң беринге ажал бө-дөрчүң. Чонун сүмезин, шү-күмчүлөңн хуудуң билди, бергейде берген аймагы-ла-рын чону-биле сүмөлөүр...

Дара-дара деп-ле, чүгө оларны сургакы берген ки-жи бөр деп болдай берген-дер чадаас. Удвас февраль

БОТ ШИМЧЕНГЕНИ ДЭЭРЕ

Нити херектер яамызынын, Тыва Республиканың Юстиция яамызынын, ХБАБ кидизинин, Чонунд ыдай-бээр кожуу шимчезинин талазы-биле эгелдейлээр, республиканын шериң комиссардын удурутугаа сонгукчуларынын буртукелинде (учетта) бооп турар өскөргөндөргө дуга-йында дыйнакчыларны девискээр база участок соңго-дө Комиссияларынче дотаамал дыйнакчылар турарын дугайында боттарынын шилтир-леңин ажалдан кылдыр, чо-рудалар.

4. Бот ажалтын күөстөлдө-лөринин котролун Тыва Республиканын Часаа Баш-тынның бирги орадакчызы В. М. Оюнга дөргөтүр.

Тыва Республиканың Часаа Баштынның орадакчызы В. ШЫБРАП.

Суму чыгыргазында

Тыва Республикага Курунениң үндүрүг инспекция-зын тургузарынын дугайында ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржактын Чарлыг 1992 чылдын июнь 23-те үнени. Чаа күрүе тургузуң. Сил ламызында агылал, бот-башкартылыкта ораны кыл-дыр хөвирлөөндө, мени Бич-Хем кожуунун үндүрүг инспекциязынын дагвазынга чоруйлаан, Чуртувустун нити экономиказында, улус ажал-агынын адалдыгына да, сан болгаш бөйгөк ай-тыларында бергелээш-түтүрүң үе-чалазында тө-левиңнелер девискээлдер чыдырларын бадыртып нере-зильде бүгү талазы-биле кончу Сергей туган. Бажы-кың, бут кырынга түрпөк кел-жинге чөдөр көрбөзүңүс чөк.

Москвада үндүрүчүлөр-ыстың шилтирлээшин суу-гулар үндүрүг ажалдык-чыларынын профессионал байырларын чыдыр-на ноябрь 21-де демдетлээри

та ажалдап шыдаас чөпчү-гө бөдүрүг продукциянын чик өргөс-биле садан-сай-гарын дөш чикеттик бо-дады апаа-ла агаардан дөш эвес, өскө чурттарыг прак-тиказыга дөмөлөштор са-нал кийриң турдум. Тыва-нын совхозтарында тугулаат каан мөдөжөк улуг гараж-каан ам эон калгылаан ыш-кажык. Кайда-ла гаражтарга кооперативтер тургузуң ал-ганыл, мыда тудугтар бү-дүр-бүдүн артын калгылаан бөдүр ийин. Харың-даа бир эвес шилдир кижиг турга-виза, узуң чылдыг төлө-виза хөзөңүн азы, хуу-дунда кылдыр мыдыг туду-гарын бергелчине болза ажырас турган илчакыя.

МЕЖЕГЕЙГӨ БӨГҮН ЧӨР-ДУМ. Кара-Булу шаг-ла-агы ажал-агылы болу бер-ген. Тоймагалатынын калган МТМ-ни мүн-не ажалгалга кийриң алган. 12 автомашинаның чартыг манап тур-гар 10 хөи ияы-буру мар-каныг тракторлары бар. 1400 баш хөй 30 баш илек бар. 1800 тектар тарап шы-дүгө шаг-ла болза чакы, күскү чөр адарылаант уругду чорууду турган. Бир эвес ам кылды агротехни-ка ажалдыгы чоруура бол-за, та чөкө техника кыл-чаар материалдар херек? Чүгө чакыч чер адалары-лаа чоруккан болган бо-чылды бир гектарда 4 пен-тер дүжүт алган. Эрткоо чылын мырыңай 2 центнөө болган.

«Межегей» деп коопери-тивтик ажал-агылы дүжөр шилтириң хуудуң адалгал-ыла чөдө берген болдуус. Ажал-агынын удуруткучу Олег Тодокко бөгуңү бай-далды улус чөгөншикчи-биле чуугаал олурду. Со-

көжө бергендерде малга ажалдан чоранынын ара-зында бола «бүрүлөстүгө» кижилер сурап дыңшалып, судка бөзүңгө белеткени бергенер.

Бодум хууду Тываның совхозтарыга бүгү назы-нында ажалдан келген дэ-ван-даа аарыг кижилерни хөйү көрдүм. Оларын кып-тык соогууда, чыпкыг изин-де кайчар ажалдан чорая-нын билер мен, караам-биле көрдүм. Эмгектинмес Брю-целлетан аараан соонда, бурууду кижилерден кел-деш кылбын кайчар, Бө-дүгө артың калган каад мал-магай, техника эвес, ССР-гө үезинде ажалдан чо-раан харыссалгалыг эштер-ден негелде кылдыр болза эки болду бө. Билангыс Ме-жегейге шыдавыс байың алгаш, совхозту азыраар кү-рүе бусту бөзгө, ову берге үедө каанкан, артында чө-пө огуңдуң караңдыг турган кижилерден чуңу-да мал болур шаг-дыр бо. Межегейде артын калган тар-кычтар, малчынар ажал-агынын таралышы бир мөзүдө шың-дыр деп болот олур мен.

Межегейлик Кара-Булу, Сары-Булуңа кыштык кал-дыр да харинда бола мал чудаас. Ховулары иялг оттугү, нота, тарага кон-чу дүжүктүг шөлдеринг, Брда кирген Межегейин артын калган ажалгыр кижилер ажал-ып-биле адал-жидан боор деп идегалды-мен. Мөдөжөк улуг күш кийрибей, кижилеринг шы-даар шаа-биле ажалды баш-карар бола, Тываның тараа-лыг шөдү болуңун ат-сымын кажан-даа балыккан шы-даар.

Эдуард ДОНГАК.

БИР РУБЛДЫН ОРНУНГА 65 КӨПӨЕК

ТАПТЫЛ-ЛА 6 чыл бурун-гаар, 1991 чылдын ноябрь 21-де РСФСР-диг Прези-дентизи Б. Н. Ельцинниң «Күрунениң үндүрүг алба-нын тургузарынын дуга-йында» Чарлыг үнени. Бичан чаа тургузтуган ал-бан черинин үндүрүгүчүзүнга Игорь Николаевич Лазарев-ти томуйлаан турган.

Ады чыл дөргө кален-дар хууааа-онло алырар, кылды-ла көчүгү улуг эвес үе-дир. Бидиг-даа бол, истен чурттап элтиң турар тебугуэусе тосан чылды-нын эгезинден тура ээгини-штер болушкунуңа хамаарышты алыч чөдө эөлө, ол узун хууааа. Эде тургу-з-тунушкунун, реформалы-кык, рынок болгаш саягу-лыкч чоруктун, инфляция-ныч тыптып, нөптөрдөң чыл-доы ол-ла болга. Бо буту-нун арк чүгүн чүктөп эрткен херечилер бистен бис. Этуви бө, багайы ол бө, үк болушкунуңарын узун уда-зында ам-даа орашты-шымаан хөвөр бис.

Тыва Республикага Курунениң үндүрүг инспекция-зын тургузарынын дугайында ТР-нин Президентизи Ш. Д. Ооржактын Чарлыг 1992 чылдын июнь 23-те үнени. Чаа күрүе тургузуң. Сил ламызында агылал, бот-башкартылыкта ораны кыл-дыр хөвирлөөндө, мени Бич-Хем кожуунун үндүрүг инспекциязынын дагвазынга чоруйлаан, Чуртувустун нити экономиказында, улус ажал-агынын адалдыгына да, сан болгаш бөйгөк ай-тыларында бергелээш-түтүрүң үе-чалазында тө-левиңнелер девискээлдер чыдырларын бадыртып нере-зильде бүгү талазы-биле кончу Сергей туган. Бажы-кың, бут кырынга түрпөк кел-жинге чөдөр көрбөзүңүс чөк.

Москвада үндүрүчүлөр-ыстың шилтирлээшин суу-гулар үндүрүг ажалдык-чыларынын профессионал байырларын чыдыр-на ноябрь 21-де демдетлээри

чалып апарган. Ол хун үк албан черинин чер-чөлдө-дө буғу ажалдыкчылары ажал-чың коллективтеринге байы-жыг хуралдарын ээтириң, ажал-чорудулазынчын түң-көлдөрүн үндүрүң тубар.

ТР-нин Курунениң үндү-рүг инспекциязы 1992 чыл-да каттышкан бюджетче үн-дүрүлгө хөвирлөөндө 1495 млн. рублдын чыыр тургаш, херек кырында онв 126,9 хууга ажыа күөсүдөн, 1996 млн. рублди мөөңнөөндөр. Акша үнөзи чөдө-да куду-лаза, үндүрүг инспекцияла-рынның планын үлам үлга-дырары, чылдан чылче план-ыч онаалаларын сая-гүчүн доктаамал оотуриң негелдени демдетлээсээр-дир мен 1993 чылда 16394 млн. рубльге, а 1994 чылда — 76432 миллионга чөдөр өс-түрүн. Оон соонда чылдарла-улан барык ий-ийиң катап белөөң. Чылдан чылче план-ыч онаалдарыны күөсүдөн чамдык таварылаага хал-рын-даа ажыа күөсүдөн кел-геш, 1996 чылда бир-иле ду-

гаар планын дугалап шыда-ван бис. Эрткен чылга ден-азырге, бо чылгы көргүзү-гөч мун-не чүгээр, ыңчалза-жер планин чөүсеттинне бөрү дээрзинге иделел эвээш. Ин-спекциялар чөдө-да күзүң салгы, кызып ажалдыга, үндүрүгө онааатар бааза коюшканга, хөй-хөй бөдүрүл-гө чөдөри ажал чок туруп-када, бюджетче кайың тө-лөвирлер мөөңнөштинер деп.

ТР-нин Курунениң үндү-рүг инспекциязынын дарга-зынын албан-дуужалыга ду-муятканында бөөз 3 ай болуп тур. Кавыл-даа ажал-дыг эгелеп алыры берге бо-лбайн аан. Саң хөө чегемиз-диринге Часаак бажыг билиңизин, чөлөңгшн болур. Бичангыш, РФ-тин Чазаа башыг Курунениң үндүрүг албаны үндүрүг ажалды-кчыларын статусуң эдил-деп согула-тынн каарлап айткыныга онаа доктаамал үндүрүг инспекторларын күрүе албанында күрүе албан-дуужалыг болу-шкунуңа улаан улуг ажал-

ды эгелээни ол. РФ-тин үн-дүрүг албанын топ аппа-лалдыгына чаа статусуң шил-чиге дооступ турар, ол чөдөгелерин девискээр-де ааны-биле улумчылаар, Чаа статусуе киреринге бе-дик мергежид негеттинең, харыссалгалыг ажал-ыш-тир. Республиканың үндү-рүг инспекцияларына тускый эртемниң, бедик мергежи-лдериң специалистер ажал-дзын дөш хоорай болгаш ко-жуунарын инспекцияла-рыга шылгадалары — ат-тестацияларын эгелей берди-вис. ТР-нин Чазанын ма-наа хамаарышкан доктаалы-нда ыдыг негелде база бар. Шилтирген специалисте-риге чаа чылдан тура көрээ суугаар ажалдан эгелээ-рик. А чаа статусуң негел-дериңге дүңдүшөн ажал-дыкчылар ажалдан хоста-дып турла, төлөң бөр л-собиенин куруларың 1998 чылдын бюджетине тускый көрдүңөң болур дээрзин РФ-тин үндүрүг албаны биске дыңаткан. Берге үе-

ле кандыг-даа киякге ажал-дын чидиреа хомудачыг бөдүрү туугажык. Бичанга-аа харыссалгалыг ажал-ыш-тин, уениң негелделерин-ге чыгыртыр ужурутк бис.

Чын төвөрине чөдөр каш-ла хоорай артыкан. Ула-нас 1997 чылдын түңнелери-нин үндүрүг бис. А бо чыл-дын 11 айларында (декабрь 16-да киртирген негелде-лер-биле) шулту бюджеттер-ниң онаалдыз 73,4 хуу-дуга күөсүттүң. Федерал-дыг бюджетти 76,6, девискээр бюджетиниң пла-нын 72,4 хууга күөсүдөр ар-галыг болдуус. Оон иш-тинде тус чөр бюджеттер — 81,2, республика бюджетте 37,2 хууга күөсүттүң. Алашкө шилтирде чүе бо-лза, ол нитиң-биле 195,3 млрд. рубль-дир. Чылдарды-кирген болган чылдардан кичириң ажалдыг түрүң 1998 чылдын бюджетине тускый көрдүңөң болур дээрзин РФ-тин үндүрүг албаны биске дыңаткан. Берге үе-

Бюджеттерге мөөңнө-гүн бөгү төлөвринин чүгө 110783 млн. рубль ады ажал-биле шилтир-тинген, а артыканы азы 84970 млн. рубль үндүрүгүмүн чөдөр бот-боттарынын аразында өрөзүн дугулаанында, өскөз-чү чугулаага, бюджетке өрө-зүн боттарынын бөдүрүгүн продукцияны-биле төлөзүн түңдүр. Нити кирген азы шилтирген төлөвирлер-ниң хөй кезин — 53 млрд. рубль — немелде өртөккө үндүрүгүн болгаш хуу кижилерин бот-оругулазында тыртып турар үндүрүгүн (66 млрд.) төлөвирин эөлөп турар. Оон соонда бөдүр-дүлөгөрүн эт-хөргөзүңгө онааган үндүрүг. Оон 22,8 млрд. рубль бюджеттерге кирген. Тус чөдөринин үн-дүр-үгү болгаш чыылаала-ры дөштү чөдө, оон кирген төлөвирлер (нитизиң-биле 17,8 млрд. рубль) күрүнени бот-оругулаа болуп, бюджет-терге шилтирген.

«Улаңчым 4-тү аринда»

Томуйлаашкын соонда 3 ай

КИЖИ БОЛГАШ ЧЫЛДАР

ИШТИКИ ДЕЛЕГЕЙЖЕ ДУЛГУУРЛУГ

Чер-черлерде улус-чонга оша-ла билдиртпей, бодуну ажалы чуредни ханымыдан ак сеткилди күүседип чоруну кийлер эвэш эес, Бодун Чадананын хөгжүм шиколаанын баштайгы доозучуларынын бирээси мен, Ол үелерде биздин мергежил айы-биле башкымы Хувар Дембилдеевна Кужүгет, шынап-ла, ажалымыа бердингей мынды кижилерин санына хамааржыр. Чүгө өрөнникчиликерге эес, а бодунга база чоңуг негелдеги, кылган чүүдүү ачынгине чедирбөө шаанда сеткил хаимас кижик чүв.

Школага акылдан киргезок, ол улустун хөгжүм керектеринин өрөнникчиликеринин организуулап тургускан. Анза улустун хөгжүм керекселдеринин кылашкандан аныктап, инанично кылашкандан өрөнникчилери база киреги турган. Кожуг-ла хөй кижилег оңкестр турган ийин деп ам бодун чоруну лур мен, Хувар Дембилдеевна эде аныктап, тургусканын өзүлүк тура-аа, орус-лаа чоппар-

жүгөт өрөнникчилерин психологияны кончур эки билди, кижик бурзууңу иштики делегейге тускай дугурун тып алган чоруну. Бишчанга-ла боор, оң кижиктен өрөнникчилерге республика көрүлдеринге үрүгүчү шаңдалыңгер черлерин ээлеп келгенер. Башкымы чүгө допрага эес, а фортепьянога, балыга, балалайкага база тулган ойнаар, шак илгиди бүгү талаагы салым-чаланыңг бодуну өрөнникчилеринге дамчыдык-саар кижик. Ада-недер-биле база доктаамал харылаалыг. Ам-даа бодуну доостурган өрөнникчилеринин салым-чолун сомуулап, айтырып чоруну дүлдүт.

Людмила КАТНИКОВА, Сарыг-Сентиг хөгжүм шиколааның директору.

Удуртукчу ажыл

ИШКИН СУМУЗУНУ ДАРГАЗЫ

Бо кижик дугайын бизини, сактырга, дыка беген шыккан, оон чурттапталып, ажал-амыларга дыка-ла чалык назымыдан эгелеп бүгүдүңгү адыңаңга корунчуктегин кестүп келгенге сактыдырга. Ол дээрге Суг-Хөлдү Хор-Тайга сумузуна төртүтүңгөш, оон кайнаар-даа көрүтүңгөш, ол-ла чеге аалоранын туткан, ажы-толун өстүрүп, дооруктурган, арбын чоңуга бүгү чүрээ-биле бараалганын кижик дугайы-дыр. Ооң алын Докур-оол Сотпаевич Туаңуш

гыжыкка таарышкан. Олар оң иледегидинге бүүрөңгөш келгенер. Бишчанга чылдар улаштыр оон бодуну толазы кылдыр Совет организуа депшидин келгенер. Ол бодуну ак сеткилди ажалы-биле чагыс чер-чуртукчу келген.

Д. С. Тулуш малчынарнын колдан-туураан тутар, орук-суур, хайы Шикшини «иштики делегей-биле» харылаштырар понтонун көрүрүгү, Суг-Аксы — Ишкни аразынын оюву, Шом-Шум-че үнер орук туудундан аңды-ла, күрүңгөн адалкы, үстүк организуа хун бүгү тургузуңу тургаш, шийтирилээ айтырылганы арбын, Ишкни сууруну шаа-биле коммунал, культува сай-зыралында ол черле суду-ландан сабайн чоран ийин, Шикола, эмиле, культура бажаны, салыг-аймак база-ла суму даразынын экинде ара чүкөтөй-ле болгай.

Мен ону аныяландан-на эки билди мен. Ооң алап-ла дугайы айы-биле канчаар өзүн олурган-даа суравайн, чүгө чагыс талааны мадаа демелгесидин. Докур-оол кончур чалык үезинде-ле хувискалыч суртал айы-биле комсомол ший-жүштинге хаара тугурунган, бодуну үезинин кончур шийини ресолуочу олту чор-ралап диге, мөгө эес боор. Билди орукче кирери анаа база берге-даа болган чалаас. Оон алдазы база бай-ла турган, Оон ажык эртери беген бе? Чок, чок.

Ол ам бо хүнерде 70 хар-лаан. Оон а көрөгө оон кончур чалык үези кылдыктыр оонажыр-дыр? Бо доор аажок тошту, далаш чок. Бажырымчалык, шийтөө ундүрүңге бичезинде-ле чагычыл калган Докур-оол колхоз шийтөөшининге каттышканын даа мурунку олуртууна турган.

Докур-оол Сотпаевич Тулуш Суг-Хөл кожуңуңу 1927 чылдың кыштын кончур соок үезинде, Кок-Чырык деп чегре төртүтүңгөш, Билди кижилер хөй-ле бий-лап, чүгө оон дугайын ий-ки бекдери деп айтырылган чуртукчулар Мидон харым мынды-ла бо кижик совет партия (ССРЭ тура) организуаңа хөй чылдар дүргүзүңгү мөгө-шылдык чокка, шийчи ак сеткилди-биле ара-чонунуң эрге-ажык дээр ажалдан чоранын хайгарган, эскерин чоранын укугурундан, ол кижиге ханы хүндүткеленин, мөгөйишикинмин илердиг дээр бо каш олуртуңу оон муру он-он харлап турарыңга тураскалдып бижини бо-далым.

Колхоз-совхозтаңың каттышпаан-даа өрөгелер аразына коммунистерин, комсомол кижигүнерин кат-

тыштырары 40 чылдарын төңүрүлди ыңды-ла беген эес турган. Ужук-бижикке өрөнни алган, номчуттувар. Докур-оол коммун намын бегердин биче-чалык назымында-ла шору шыңга-диг алган хире. Бишчанга ол чоругу Алды-Ишкнини аныктарыңын баштыңың-даа аларган. Чөгүм боду төрүмелинде алдок текен база эес, ооң-ооң-маажык бодушту бо, бүгү чүвүңгү өзүңге ханылан кирер «ара үганың» болган, черле чүвүңгү «каразын чапас» ол боор дооругуң келген. Хөй чүвө черле чугаалаас, сөөлдүң барыл суму-даа даргалай бергенде, оон «аксын бор-байды» организу кым-даа көрбөз. Хөйүнү ажалың хынамачылык кылып келтиңи оон билди.

Кижик 70 харлап турда, оон доочу мадларын-даа бижини болза, хөй-ле саазың, солун аяр херек апарай ыйнаан. Уе-шак шалыңкың, «хөй суг төкпөзүң» болаар аларган уе шыкажыл. Суг-Хөлдүң Ишкни сумуңунуң дыка-ла хөй чылдар иштинде даргазы чоран Докур-оол Сотпаевич Тулуштуң арап чоңуга. Ала-чуртуңга бодунуң күш-ажы-лың, сеткил-сагыңың кан-ды-ла ичемде төлөвир, ачы-амыдарал дээр эвес, кижикиг мөзүү-биле бараал-галып келген ажал-чөдөрөн оон улуг назымын күнүңгө сактып, анаа өрөүп четтир-генин сөөстерин бараалга-дыры черле артык эес боор.

Бо кижиктин суму даргалал келген чылдарында, аммыл-ралга кандыг ийин, эки-даа, чедиме чок-даа чүүдөр тургулаан. Бичанчал-да бо даргазың бодунуң мөзүү-бодуңу, оон чон дээр са-гыш човаашкыны чагыс чер-чуртуңуларыңды сеткил-са-

Мария ТУЛУШ, Суг-Хөл кожуңу.

МАНАП ЧОРУУ ЭЖИМ

Хенче биче чапкыстан өдерикен, белеткек клазын-дан эгелеп калы өрөнген, кезааде-ле шопшук, манап чоруну эжиңи бар. Ол дээрге Владимир Донгаевич Чамзыр-дыр. Ону Тывада тапкыс кижик ховар-ла боор. Спортка бурчун-биле бердиңген кижик, Алаа башкызы Тугай Чамзыр-дыр алаа уауг саалды чедирген.

жуд Лопсаовна биле Донгай Баляй-дыкыч чагыс оолдуң, чагыс кыскаг улус. Чаңгыс олгу-даа болза, Володиз улугурак, билиргек аажы чок кижик, Бодун өрү көрү-лүсү деп чүвө биче, өш-өрдүкү, биче сеткилден. Вэ-лдеңгэ ажалы олту, кызык хире-чапта-даа дээрсти-өрөлери бистерге база хөй-чок чүвө. Ол 80 харлыңа чедир чуртаан.

Марафонуңа Владимир Чамзыр кирешке. 7 муң спор-тчулардан 6 муң аажы кижик мурнап келген. Бүгү дэ-легейден чыгып келгөө чемпионна, оорак тур-зукчуларыңың аразына ыча хөй кижик мурнап кел-дирге, чортаарыңаң, өөрүн-чүг болбайн каячаар. Ол дээрге, дыка улуг чедирши-ниң шыкажыл. Спортка сү-куургадылгыр билди, Вла-димир та чеге маргалда-ларга кирешкен! Чамзыр аны алдап санаарга мынды. Самагалдайың 220, Тивле-дериң 50 чыды. 60 маалыр-ларың тура халымкыны-ңың 110 чыды. Туран хо-жуңуңуң 110, Даа кожуңуңуң 230, Чаа-Хөлдүң 110 чыды доон шыккан байырлаарды-бын наадымаа болуң чала чарыштардан ол черле чыда канба. Ала-чуртуңуң дайы-ның улуг тылаткың 5 чыдыпта Совет Эмгектинин Маалыра Чөгүл-оол Хо-муңуңуңуң төртүтүңгөш сү-рү Хөңгөлдөңүн Назмыл-чедир 246 километрин 8 хо-пунта хүнде 40-50 кило-метрин эртин чорашаң, 1995 чылдын май 9-та марафон-чудар «Хүреш» стадионуң маанпакып кирип кээрге чон алдып аскап, өөрүңүлү-уктакан. Владимир Донга-евич ыңчан 40 хардан өл-намыңларга аразыңа бири чегин ээлейн. Төрөл чөпү-өш-өрүү анаа дыка-ла чо-гараалдыкмыс.

Володизды ала-неңи дыка эки билди, тавыш мен, Нор-

Винчивисте үе-черевине оодар-биле Торгалыг хөм-еринге шийи, чаңыл, эмен-диге ачыр-дачар тутчул, хурекни, Шаалаштын шыр-багытарчанага турупкан, баштаргывычче суг аксын турган чылдарынычты сак-тып кээрге, дыка-ла солуг-дур. Эге кластан тура Во-лоди-биле спорттун аңыз-Во-лоди черлеринге адыңаңжыл шаа болган бис. Хуачун хө-лөй-ырыңаң, кыска хемчө-длүң чаңа чарыштарга мен ажал каар туршун, ыңчал-даа ырак хемчөлдүң чаңа чарышка, хаактаргына Во-лоди черле адырдык. Өрө-дөлгөвине база ыңдыг, ол математикага шыраак, а мен чогатадгы бижиринге пору мен.

Өвүрүн Торгалыг шикола-зыңга күш-күлтуравыс бол-кызы, Тыванын сурагыс хөй-бөмбүкүлүгүн бижээл чораш Шагалы Васильевич Элек бистерин спортчу оон-нарың догерезинге өрөт-кен.

Владимир 1972 чылда Кызылдың педагогика инсти-тутунуң физика-математика факультетинче кирип алган. Мен ыңчан Казахстаның Караганда хоорайга чө-ууттөр мастерлер белеткөө-түскай шиколага кирип ал-ган мен. Эртин-лүкөөңгө-ле экиннин өрөзлинге (студ-енттеринин ийин чуртта-га бажыңында) калы ховар турдум.

1992 чылда Москвага эр-көн бүгү делегейиң Тайбыч

КЫЗЫГААР БАЙДАЛЫ

ЧЕРИВИСТИ ҮЗЕ КЕЗИП БЕРИП ТУРАРЫҢГА ХОМУДАНЧЫГ ЭВЕС-ТИР БЕ, СОЛДАТ!

1997 чылдың октябрь, ноябрь айларында Тыва Респуб-ликаңың «Хөстү Тыва» шийти-леңдигиң шийтөөш-каның Респулика Чөвүлдеринин кижигүнери Орус-оол Владимир Соловьев, Соң Алс Давынович, Монгуш Борис Билчиг-оолович бистер Тываның Эрнин, Тес-Хем, Өвүр кожуңуңуңа чоруп, сөөлү оон-он чылдарда Тываны кызыгаар девискээлери кандыг байдалда туруп турарын өрөңни көрдүвүс.

Ол чоруп турган кожуңу-нарның чурттакчы чоңу-биле учуражып, чугаалар кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөбөө Моолдун иштин-че кириң, ол одар-белчир-де моол кожаларымыс ма-маганың одаладың, арга-ылаңың акчмени, суглар-ылаңың ажалың-биле кыл-ганың түңселинде, дара-зында чүүдөр илереттиң. 70-80-оо чылдарың дүргүзүңа кызыгаарың тейи дузаан шөйүң, бо ала-тыңтан 3 кожуңуңуң девискээлериңден хөй-хөй тектар одар-белчирин, арга-ылаң, суглар-хөлдөр девискээлери кожа-хөб

